

A családnévhasználat jellegzetességei a viccek szövegtípusában

1. Bevezetés. Tanulmányomban a sztereotípiaképzés felől közelítve vizsgálom a viccekben megjelenő magyar családnevek jellegzetességeit, használatuk kontextusát és körülményeit. Figyelmem elsősorban a viccben mint szövegtípusban megjelenő családnevek tipológiájára, a nevek csoport- és etnosztereotípiák felé való elmozdulására, illetve a tulajdonnév új, kontextusfüggő jelentésének, illetve jelentéseinek konstruálódására irányul, s ennek kapcsán elsősorban a név (vélt vagy valós) gyakorisága, a csoporthoz kötődése és a sztereotip névhasználat összefüggéseire kívánok rámutatni.

A személynevek egyes típusai – elsősorban a korábban ebből a szempontból már vizsgált keresztnévek (TAKÁCS 2018) és a most vizsgálat alá vont családnevek – a vicc forgatókönyvének lényeges elemét jelentik. Sőt feltételezésem szerint épp ebben a szövegtípusban kapcsolódnak a nevekhez olyan új jelentéselemek, amelyek lehetővé teszik, hogy a név – eltávolodva használatának eredeti szituációjától és kontextusától – a típusnévi használat vagy az etnonima felé közelítsen. Hipotézisem alátámasztására kétféle elemzést is végeztem. Egyrészt egy 9000 magyar viccet tartalmazó korpuszt vizsgáltam meg a névsztereotípiák megjelenése, gyakorisága és típusai szempontjából, másrészt pedig a korpuszvizsgálat anyagát alkotó viccekre épülően online kérdőíves kutatást végeztem, majd a két vizsgálat eredményeit több szempontból is összevettem. Kutatásomban a viccekre névhasználati helyzetként, azok szövegére pedig onomasztikai vizsgálat anyagaként tekintek; az elemzett korpusz kapcsán felmerülő sztereotípiák, esetleges előítéletek elemzése, értékelése nem tartozik tanulmányom célkitűzései közé.

2. A vicc sémája és forgatókönyvének elemei. A séma és forgatókönyv fogalmának megközelítését a viccekre vonatkozóan HÁMORI (2017) áttekintése alapján közlöm, és korpuszomból vett példákkal illusztrálom (a korpuszról részletesen a 3. pontban írok). A séma olyan szervezett memóriastruktúra, amely a világról való tudásunkat, elvárásainkat rendszerezzi, és az észlelést, a feldolgozást, az emlékezetet és a következtetéseket irányítja. E sémák egyik típusa a forgatókönyv, amely a társas élet cselekményeivel kapcsolatos tudásunkat szervezi, időbeli, sorrendi és szerepekre vonatkozó összetevőket is tartalmazva.

HÁMORI (2017) kérdőíves kutatásában az átlagos magyar nyelvhasználó viccről való prototipikus tudáselemeit, a vicc formai és tartalmi jellegzetességeit is fel kívánta térképezni. Válaszadói a vicc mint séma kognitív modelljének alapvető elemeként leggyakrabban a következő öt tényezőt említették: rövid, szóbeli, történet, nevetés, csattanóval végződik. Az elemek között vannak a nyelvi szerkezetre (rövid, narratív, párbeszéd), a tartalomra (humoros), az altípusokra (Móriccka, rendőr, zsidó) és a viccnek mint történetmondásnak a kommunikációs körülményeire vonatkozó elemek is (elmeséljük, spontán, van írásos is, csattanóra végződik stb.) (HÁMORI 2017: 317–318).

A vicc nem tekinthető egységes szövegtípusnak vagy műfajnak, mivel számos altípusa és formája létezik, és kultúránként is mutat eltéréseket, ugyanakkor jellegzetes tartalmilógikai szerkezete és formai jellemzői vannak (HÁMORI 2017: 321). Az egyik legfőbb formai

jegy a tipikus kezdő formulák (vö. 1., 2., 3. vö.)¹ alkalmazása, amelyek gyakran már az első szavakkal kijelölik a vö. szövegtípusát, sőt akár altípusát is:

- (1) *Pistike* boldogan újságolja a mamájának:
 - Mama, azt tanultuk az iskolában, hogy minden harmadik gyerek, aki a világra jön, kínai.
 - És most minek örülsz így?
 - Annak, hogy a mi családjunkban csak két gyerek van.
- (2) *Kovácsékhoz* váratlanul betoppan a vidéken élő anyós. A veje szívélyesen fogadja:
 - Isten hozta, drága mama! Meddig tetszik nálunk maradni?
 - Ameddig szívesen láttok!
 - Ó, hát már egy kávét sem tetszik meginni?
- (3) *Kohn* újságolja *Grünnek*:
 - Hallottad, hogy a *Schwarz* tízezer pengőt kapott, mert megfelelt egy kérdésre?
 - Ne mondd! És mi volt az a kérdés?
 - Az öreg *Braun* azt kérdezte tőle: elvenné-e feleségül a sánta, félszemű lányát, és ő azt mondta: igen.

Témánk szempontjából ki kell emelnünk a séma összetevői közül a jellegzetes szereplőket (*kisfiú, anyós, rendőr, zsidó*), akiket igen gyakran tulajdonnévi elemmel neveznek meg; pl. *Móriczka, Pistike, Kovács, Kohn* (HÁMORI 2017: 321–322). A tulajdonnévvel elindított vö. típusa igen gyakori, tipikusnak tekinthető, ezért könnyen felismerhető és aktivizálható forgatókönyvet kínál a hallgatónak. A befogadó a séma elsajátítása után tudja, hogy ha a vö. nevet hall, az a vö. mesélés forgatókönyvének a része, és a továbbiakban a *Kovács*, a *Béla*, a *Pistike* vagy a *Kohn* kapcsán nem a prototipikus tulajdonnévi jelentést hívja elő, hanem az elemet a kategóriától eltávolodva valamilyen csoportra jellemző névsztereotípiaként ('átlagos férfi', 'együgyű férfi', 'rosszesont kisfiú'), vagy etnosztereotípiaként ('magyar férfi', 'zsidó férfi') értelmezi.

A névhasználat sztereotip volta összefügg a személynévnek a SLIZ (2013) által a paródia névadásával kapcsolatban hangsúlyozott intertextuális és interkontextuális tulajdonságával is, azaz hogy a név képes felidézni korábbi műveket, kontextusokat, szöveghelyeket. HÁMORI (2017: 322) szerint a korábban megismert szövegek elemeinek, például szereplőinek vagy akár szövegrészeinek megisméltése szintén fontos jellemzője a vö. műfajának; olyannyira, hogy maga a vö. is épülhet pusztán erre a formai jegyre (4):

- (4) *Móriczka, Pistike, Arisztid és Tasziló, a Nyuszika, a Medve, a Farkas, a Róka, az ügyvéd, Jean, Kohn és Grün, az agresszív kismalac, a szóke nő, a rendőr, a skót, az öreg székely és a fia, az anyós, az amerikai, az orosz és a cigány bemennek a kocsmába. A kocsmáros csodálkozva kérdi:*
 - Mi ez, valami vö.?

¹ A tanulmányban minden példaként szereplő vö. a vizsgált korpuszból (Kun 2005) származik (ennek bemutatását l. a 3. pontban). A vö. szövegét a korpuszból változatlanul, az abban alkalmazott helyesírást is megtartva vettem át. A roma csoportra a vö.ekben is szereplő *cigány* terminust használom. A vö.ekben szereplő neveket kurzívával emelem ki.

A viccek mint szövegtípusnak a sztereotip névhasználaton túl alapvető jellegzetessége a rövidség és a párbeszéd forma, továbbá a párbeszéd elején a kontextus és/vagy a szituáció rögzítése is (HAMORI 2017: 322):

- (5) – Ismeri maga a *Kohnt*?
 – Nem, dehogy!
 – És a *Grünt*?
 – Ajjaj, akkor már inkább a *Kohnt*!
- (6) *Kovácsék* vendéget várnak.
 – Drágám, – szól a feleség, – tedd el azt a biciklit az előszobából, mert *Szabóék* is meghívtuk.
 – Na és? A *Szabóék* nem lopnak.
 – Tudom. Csak nem akarom, hogy felismerjék!
- (7) Sorozáson:
 – Mondja a nevét, kérem!
 – *Céjna Géza* – szól halkán és szerényen a kérdezett.
 – Mondja mérgesebben! – kiált rá a sorozó parancsnok.
 – *Céjna Géza*, ilgum-bulgum!

A személynevek gyakran válnak csoport- és etnikumjelölővé, közülük pedig elsősorban a családnevek működnek etnikai szimbólumokként, s válnak e funkciójuk révén az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés eszközévé (SLÍZ – P. TÓTH – FARKAS 2018: 36). ALLEN (1983) amerikai szlengből és nyelvjárásokból származó korpuszon végzett vizsgálatában 186 tulajdonnévi eredetű etnosztereotípiát elemzett, melyekkel 35 különböző csoportot neveznek meg (pl. *Mike* 'ír férfi', *Donovan, Mulligan, Murphy* 'ír ember', *Bridget* 'ír nő', *Olaf* 'svéd férfi', *Hans* 'német férfi', *Abe* 'zsidó férfi', *Lize* 'afroamerikai nő'), s ezek elsősorban a keresztnévek, ritkábban pedig a családnevek közül kerültek ki (ALLEN 1983: 308). Jelen tanulmányban a viccek szövegtípusában előforduló sztereotip használatú magyar családnevek jellegzetességeit és egyes csoportok kapcsán megjelenő eltéréseit kívánom egy korpuszon végzett elemzés (3. pont) és egy kérdőíves kutatás során (4. pont) feltárni.

3. Korpuszvizsgálat a családnévet tartalmazó viccek körében. Vizsgálatom korpuszát egy közel 9000 viccből álló elektronikus dokumentum (Viccek, humoreszkek, anekdoták) jelentette. A gyűjtemény két kötete 287 nyomtatott vicckönyv és újság, illetve 30 internetes viccgyűjtemény korpuszát egyesíti több mint 1100 oldalon. A gyűjtemény első forrása 1840-ből származik, s igen koraiak a huszárérettel kapcsolatos adomákat (1858) és a cigányvicceket tartalmazó források is (1879, 1898) (a források pontos listáját l. Kun 2005: 605–615). Feltehetőleg a korai források nagy száma is magyarázza az etnosztereotípiák sok esetben negatív, erősen elítélő használatát, amely főleg a cigányviccekkal kapcsolatban érhető tetten.

3.1. A vizsgált kb. 9000 magyar vicc meglepően kevésfajta családnévi névegyedet tartalmaz. A vizsgálat szerint minden tizenötödik viccben szerepel valamilyen családnév is (609 viccben 676 adat, 7%). A korpusz tanulsága szerint családneveket a keresztnevéknél sokkal kisebb gazdagságban tartalmaznak a magyar viccek. Összesen 21 különböző családnévet

találunk, s ezek között leggyakrabban a *Kovács* (*Kovácsné, Kovácsék, Kovács úr, Kovács kartárs*) jelenik meg (457 adattal) (8, 9), illetve gyakori még a *Kohn* (69), a *Grün* (38), a *Szabó, Szabóék* és *Szabóné* (35), valamint a *Kolompár* (8).

- (8) *Kovács* dicsekedve mondja a kávéházban:
 – Nekem minden hónap végén marad még a fizetésemből!
 – Nálam éppen fordítva van – mondja erre *Szabó*. – Nálam minden fizetésem végén marad még a hónapból...
- (9) *Kovácsnének* mondja az orvos:
 – Asszonyom, a férjének nyugalomra van szüksége. Jót tenne neki egy utazás.
 – Én utazzak el vagy a férjem?
 – Az mindegy.

A viccekben a magyar férfit utaló *Kovács* családnév mellett a viccekben ritkán áll keresztnév (10, 11): a tipikus magyar férfit utaláshoz a korpuszomban szereplő viccek 80%-ában elegendő pusztán a családnév.

- (10) – Maga, ott az utolsó sorban! – szólítja fel a professzor az előadóteremben az egyik hallgatót. – Hány lakosa van a legnagyobb japán szigetnek, és mi a neve?
 – Sok – válaszolt a hallgató. – És *Kovács Jánosnak* hívnak.
- (11) Meghal *Kovács János* sorkatona édesanyja. Az örmesterre vár a feladat, hogy közölje vele a gyász hírt. Az örmester sorakozót rendel el.
 – Az árvák lépjenek ki... Maga is *Kovács*!

ALLEN (1983: 310–311) a *John* név kapcsán jegyzi meg, hogy ez a név, illetve kicsinyítő képzős (pl. *Johnny, Johnnie*) és egyes nyelvekből származó alakjai (pl. *Hans, Ivan, Jean, Sean*) jelennek meg az anyagában etnikumjelölőként a legtöbbször 'akárki, bárki' értelemben. Ugyanez a jelentés ('bárki, akárki, mindenki') a magyar nyelvjárásokban és szólásokban (KnE. 165), illetve a vizsgált viccekben is megjelenik, ám ezekben szűkebb jelentéssel. A *János*, mely évszázadok óta az egyik leggyakoribb férfinevünk (KnE. 165), így 2020-ban is az 5. leggyakoribb magyar férfinév volt, a vizsgált anyagban családnévvel együtt általában a magyar férfit utaló etnosztereotípiaként jelenik meg (10, 11), de önállóan állva szűkebb kategóriákra utal (pl. falusi ember, parasztgazda) (12, 13), sok esetben névkiegészítővel is ellátva:

- (12) – *János* bácsi, hallotta? Olcsóbb lett a zab! Örvend-é?
 – Örvendjen a ló!
- (13) *János* gazda elmegy *Kohn*hoz, aki kölcsönügyletekkel foglalkozik. *Kölcsön* kér ezer forintot azzal, hogy aratás után duplán adja vissza. Addig otthagyja a fejszét zálogba. Már búcsúzkodnak, amikor azt mondja *Kohn*:
 – Várj csak, *János*! Az jutott az eszembe, hogy aratás után igen nehezen tudod majd előteremteni azt a kétezer forintot. Nem lenne jobb, ha a felét most rögtön megadnád? Úgy könnyebb neked is...

János megérti, igazat ad, és visszaadja az ezrest. Hazafelé menet erősen töpreng:
– Milyen furcsa ez! Az ezres elment, a fejsze elment, ráadásul tartozom is ezer forinttal, mégis minden stimmel.

A magyar házaspár megnevezése *Kovácsék* (8) vagy *Szabóék* (4). Ha általánosságban utalunk a feleségre, akkor a vickekben leggyakrabban *Kovácsné* (50) vagy ritkábban *Szabóné* (10) lesz a neve.

Mint látjuk, a vizsgált vickekben a magyar férfira és nőre vonatkozó családnévnek a leggyakoribb magyar családnév (*Nagy, Kovács, Tóth, Szabó, Horváth, Varga, Kiss, Molnár, Németh, Farkas*)² közül kerülnek ki.³ Azok a családnévnek, melyek ritkán, egy-egy viccben jelennek csak meg (*Botos, Gerendás, Lefkovichs*), családnévként is ritkák. A pusztán családnév az esetek döntő többségében a vickekben is férfira vonatkozik, a nőket általában keresztnévvel nevezik meg, s ha – nagyon ritkán, korpuszomban összesen kétszer – a családnévük is szerepel a szövegben (tehát nem asszonyneven említik őket), akkor emellett a keresztnév is megjelenik (14, 15). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezekben a vickekben olyan szituációk jelennek meg (házasságkötés, rendőri előállítás), melyek a teljes névforma használatát igénylik, így a családnév megjelenésének, használatának oka nem is feltétlenül a női keresztnévhez kapcsolódás, hanem a hivatalos névhasználatot igénylő szituáció.

- (14) A mindig köntörfalazó kritikus nőszül.
– Hajlandó feleségül venni *Kertész Ilonát*? – kérdi az anyakönyvvezető.
Mire a kritikus:
– Kérem, a javaslattal egyetértek, de lenne néhány észrevételem...
- (15) Szabálytalan vezetés miatt előállítottak egy nőt. A tiszt felveszi az adatait:
– Neve?
– *Kovács Lenke*.
– Hány éves?
– 50.
– Foglalkozása?
– Tanárnő.
– Ah, hát maga az, *Lenke* néni, az általános iskolai tanárnőm?
– Jaj, *Pisti*, hát meg sem ismerlek. Olyan komoly ember lettél ebben az uniformisban!
Erre *Kovács* örmester feláll, kihúzza magát, és szigorúan rászól volt tanárnőjére:
– Most leül ide, és százszor leírja olvashatóan: Ha a lámpa piros, a kereszteződésen áthaladni tilos!

3.2. Vizsgálatom alapján a családnévként való gyakoriság és a sztereotipikus használat a 'tipikus magyar férfi' megnevezésére vonatkozóan a vickekben erős összefüggéseket mu-

² <https://www.nyilvantarto.hu/hu/statisztikak>, Lakossági számadatok, Családnév statisztika alatt (2021. 06. 21.).

³ ALLEN korpuszában a *Horvat* családnév magyar bevándorlóakra alkalmazva, 'magyar ember' jelentéssel szerepel 1919-ből származó adatként (1983: 316). A névadás motivációjaként ALLEN a csoporton belüli gyakoriságot nevezi meg.

tat, a cigányokra és zsidókra utaló nevek azonban a név csoporton belüli valós vagy vélt gyakoriságán alapulnak. A viccekben ugyanis tapasztalataim szerint a LAWSONNÁL (1996: 1744) sokak által ismert, elterjedt képeknek (widely held images) nevezett sztereotípiák jelennek meg: azaz a csoportokhoz kötődő közismert, de nem személyes tapasztalatokon alapuló tudás, mely nem mindig (pl. a cigányosnak tartott nevek esetében sem) esik egybe a tényekkel.

A TÁRKI Társadalomkutatási Intézet 2006-ban végzett reprezentatív kutatást (VÁRADI 2012), mely a cigány családnevek diszkriminációteszteléshez való kiválasztásához szolgált előtanulmányként: ennek célja a tipikus, legtöbbször által cigánynak tartott nevek meghatározása volt. Eredményei arra mutattak rá, hogy a tipikus (gyakori) és a tipikusnak vélt cigány nevek listájában jelentős eltérés mutatkozik. A megkérdezettek által leggyakrabban vélt cigány családnév a *Lakatos*, az *Orsós*, az *Oláh* és a *Kolompár* volt (a cigány adatközlők az *Oláh*, a nem cigányok a *Lakatos* nevet említették a legtöbbször), a névgyakorisági listák alapján azonban a cigányok körében a *Horváth* a leggyakoribb családnév (VÁRADI 2012: 236–244). Nemcsak a vonatkozó névtani szakirodalom (pl. FARKAS 2015: 31), hanem az általam végzett kérdőíves kutatás is alátámasztja a gyakorinak vélt nevek sztereotip megítélését: az i)-vel jelölt viccben (4.2. pont), melyben két cigányos hangzású családnévet kellett a szövegbe illeszteni, a 99 válaszoló közül legtöbbször a *Lakatos* (45), *Kolompár* (21) és *Orsós* (10) nevet érezték kellően tipikusnak, a valóban sokak által viselt *Horvát(h)* nevet viszont csak néhányan (4).

Az elemzett korpusz cigányvicceiben is e családnevek vélt gyakorisága köszön vissza: cigányra utalva vagy cigány emberek megnevezésére leggyakrabban az *Orsós* és a *Kolompár* (16, 17) neveket találjuk. Az erősen tipikusnak tartott *Lakatos* csak egyetlen viccben, a cigányok körében családnévként valóban gyakori *Horváth* viszont egyáltalán nem jelenik meg a korpuszban.

(16) A cigány bemegy az anyakönyvi hivatalba:

- Modernizálni akarom a nevemet.
- Miért? Hogy hívják?
- *Orsós*nak.
- És mire változtatná?
- *Kazettásra*.

(17) A riporter kérdezi *Kolompárt* a cigánysoron:

- Maguk mivel fűtenek?
- Tavaly még padlófűtésünk volt, de idén már elfűtöttük a padlót.

A cigányokra utaló etnonimák néha explicit módon is jelentkeznek a szövegekben, és bár a legtöbb vicc esetében az etnikumjelölő családnév is elegendő az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés egyértelműsítéséhez, a családnév és keresztnévi alakváltozat együttes használata – ahogy erről a *dr. Kolompár Winnetou* névalak kapcsán FARKAS (2013: 135) is írt – erősíti a sztereotípiaképzést (18):

(18) *Kolompár Zsiga* kivándorol Angliába, s hamarosan besorozzák a brit hadseregbe.

- Egyszer egy magas rangú tiszt megszólítja:
- Hogy hívják?
- *Kolompár Zsiga*.

A tiszt elkomorodik a kurta válasz hallatán.

– Ha a brit hadsereg tisztjének válaszolsz, mindig tedd hozzá, hogy: „Sir”. Tehát hogy hívnak?

– Sir *Kolompár Zsiga*...

Bár az ún. cigányvicsekben leggyakrabban a csoporton belül gyakori vagy annak vélt családnéven említik a cigányokat, a következő szövegekben a sztereotipikusnak tartott keresztnev hozza létre a cigány etnikumú szereplőre való utalást (19–20):

- (19) Tűzvész pusztított a faluban. Másnap a cigány is bemegy a biztosítóhoz:
- Jaj, nagyságos uraim, szörnyű az én károm. Leégett a tévém, a videóm, a hifi-tornyom, a mosógépem, a hűtőszekrényem, a mikrohullámú sütőm...
 - Te, *Gazsi*! Hiszen nálad nincs is bevezetve a villany...
 - Ja, igen! Leégett az áramfejlesztőm is!
- (20) A falusi kocsmában cigányzene mellett mulatnak a gazdák. Az egyik odainti magához a prímást:
- Te, *Zsiga*! Tudod-e, hogy nyitva van a slicced?
 - Nem, de tessék eldúdolni, majd utánjátszom!

3.3. Az ún. zsidóvicsek típusában vizsgált korpuszomban a következő családnevek fordulnak elő: *Kohn* (69 adattal), *Grün* (38), *Schwarz* és *Rotchild* (3) *Braun*, *Weisz*, *Klein*, *Kaufman* és *Rosenfeld* (1). Ezek a vicsekben etnosztereotípiaként szerepelnek (21–24) (vö. FARKAS 2003, TAMÁS 2011). A sztereotip nevek hatáskeltő eszközként való használata az élclapok szerzőinek is kedvelt módszere volt (TAMÁS 2013, 2014, 2015):

- (21) A *Kohn*, a *Grün* és a *Weisz* egy szekéren utazik a városba. Egyszer csak a lovak megállnak, s nem mennek tovább, se jó szóra, se ostorra. A három zsidó látja, hogy az utat egy kidőlt fa keresztezi. Mindhárman kiszállnak, körülállják a fát, és vitatkozni kezdenek arról, hogy mitévők legyenek most. Már vagy fél órája tanakodnak, amikor újabb szekér érkezik. Két parasztleány leszáll róla, megragadják a fát, és odébb taszítják. A három zsidó megütközve néz egymásra:
- Ja, erővel!...

ALLEN vizsgálata szerint az amerikai szlengben elsősorban utónéven (pl. *Abe*, *Abie*, *Dave*, *Moses*, *Sol*, *Rachel*, *Rebecca*), ritkábban pedig családnéven (*Levi* vagy *Goldberg*) nevezik meg a zsidókat (1983: 315). A magyar vicsekben a két névtípus használatának aránya eltérő: a zsidókra utalva egyénnév ritkán jelenik meg, a családnév mellett legfeljebb névkiegészítőt (*úr*; *bácsi*) vagy igen ritkán tipikusnak tartott egyénnevet (22) is találunk, de az általában más névtípus nélkül, önállóan szerepel (23, 24):

- (22) Haldoklik az öreg *Weisz*. Körülveszik őt a barátai, és vigasztalják:
- Ne csüggedj, *Samu*. Jehova meggyógyít téged, és elélhetsz akár kilencven esztendeig is!
 - Weisz* a fejét rázza:
 - Ha Jehova megkaphat nyolcvanért, miért adna értem kilencvenet?

- (23) *Áron*, a fiatal izraeli kikíséri amerikai unokatestvérét a repülőtérre.
 – Nos – mondja *Áron* – végül is mi a benyomásod Izraelről?
 – Pompás ország – feleli a kuzin. – Csak egy dolog zavart. Hogy az emberek itt másról sem beszélnek, mint a pénzről, lakásról, evésről. Az Egyesült Államokban a társalgás az építészetről, az irodalomról, a művészetekről folyik...
 – Na igen – feleli *Áron* –, mert mindenki arról beszél, amiye nincs.
- (24) *Árminka* rosszul tanul az iskolában. Az apja megfenyegeti, hogy ha továbbra is így tanul, átíratja a piaristákhoz. *Árminka* nem veszi komolyan a fenyegetést, ezek után sem töri magát. Erre az apja beváltja az ígését. S lám, csoda történt. *Árminka* az év végén jeles bizonyítvánnyal jön haza a piaristáktól. A papa csodálkozva kérdezi tőle:
 – Ezt hogy csináltad kisfiam?
 – Tudod, apu, ketten voltunk zsidók az osztályban. A másik a tábla felett keresztre van feszítve. Akárhányszor ránéztem, az jutott eszembe, hogy ebben az iskolában nem babra megy a játék.

FARKAS megjegyzi (2003: 153; 2012), hogy a zsidóviccek hagyományos szereplői helyett a *Fehér* és *Fekete* vagy a *Kovács* és *Szabó* nevek is megjelenhetnek, ám korpuszomban sem ez, sem pedig a nála 'zsidó férfi' vagy 'zsidó nő' közzsói jelentéssel említett *Móric*, *Mócsi*, *Rebeka*, *Sára*, *Rifke* egyénnevek etnosztereotípiaként nem jellemzőek.

Természetesen a tulajdonnévi alapú sztereotipizáció más jellegű, például vallási csoport kapcsán is megjelenhet (25). Figyelemre méltó, hogy a (katolikus) magyar férfit ebben a viccben is a *Kovács* és a *János* névvel, a reformátust a *Molnár Gábor* névkombinációval, a zsidó férfit azonban pusztán családnévvel említik:

- (25) Az I. világháború alatt Augustza főhercegasszony sebesült katonákat látogat egy hadikórházban. Odalép az első ágyhoz, és azt kérdi:
 – Neve? Vallása?
 – *Kovács János*, alázatosan jelentem. Római katolikus.
 A főhercegasszony bólint:
 – Jól van fiam – és átad harminc cigarettát.
 Odalép a következő ágyhoz, ott is megkérdi:
 – Neve? Vallása?
 – Alázatosan jelentem: *Molnár Gábor*, református.
 A főhercegasszony átad húsz cigarettát.
 A harmadik ágyról odaszól *Kohn*:
 – Tudja mit, fenség? Adjon tíz cigarettát, és ne kérdezzen semmit!

4. A sztereotip névhasználat kérdőíves vizsgálatának eredményei. Érdeemesnek találtam azt is megvizsgálni, vajon mennyire tudják a viccek kapcsán névsztereotípiáik ismeretét aktivizálni a nyelvhasználók.

A korpuszvizsgálat alapjául is szolgáló viccek közül meghatározott szempontokat figyelembe véve (vö. 4.2.) kilencet emeltem ki, s ezekkel online kérdőíves vizsgálatot végeztem 2020 novembere és 2021 januárja közt. A hólabda módszerrel végzett vizsgálat eredményei az adatközlők véletlenszerű kiválasztása miatt nem reprezentatívak, de úgy

vélem, a 102 visszaküldött válasz nyújtotta eredmények pontosítják a névsztereotípiákkal kapcsolatos ismereteinket, és számos lényeges elemmel ki is egészítik.

Válaszolóim 69%-a nő, 31%-a férfi, legnagyobb részük a 18–25, illetve a 25–35 éves korosztályból került ki. 36%-uk középfokú, 36%-uk pedig felsőfokú végzettséggel bír (8% általános iskolai, kb. 20% pedig posztgraduális végzettséggel rendelkezik). Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a kérdőív a fiatal felnőtt nők névsztereotípiáiról adja a legpontosabb képet.

4.1. A vizsgálat négy szakaszból állt. A kérdőív elején néhány kérdést tettem fel a válaszolók személyét illetően (nem, életkor, iskolai végzettség), majd az I. részben a viccek személynévhasználatával kapcsolatos két általános kérdés következett:

„1. Tapasztalatai szerint melyik személynévtípus jelenik meg a magyar viccekben leggyakrabban?” (Lehetséges válaszok: keresztnév, családnév, becenév, ragadványnév, családnév + keresztnév, egyéb.)

„2. Írjon példát olyan család-/kereszt-/becse-/ragadványnévre, illetve családnév + keresztnév kombinációra, mely Ön szerint kifejezetten gyakori a viccekben!” (A válaszoló ekkor csak az 1. kérdésben általa bejelölt névtípus megnevezését látta.)

A válaszolók csaknem fele a keresztnévet nevezte meg a viccek leggyakoribb személynévtípusának, kb. negyede a becenevet, és csak kb. 20%-a a családnévet. A ragadványnevet senki nem jelölte gyakoricént. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a *családnév + keresztnév* kombináció kifejezés nehezen értelmezhető volt, ugyanis többek között a következő példákat adták rá: *Kohn, Jean, Bélám, Lakatos, Ubul, Bözsike, Micike, Géza, Grün, Kovács, Kiss, Szabó, Kolompár, Gazsi, Józsi, Hurka Gyurka, Palimadár*. A kérdőív tartalmazott egy egyéb lehetőséget is, melyre a válaszolók csaknem 10%-a adott választ (pl. *rendőr, székel, skót, egy pasas, egy ember*). Bár a kérdés egyértelműen a személynévtípusokra vonatkozott, meglepő volt, hogy minden 10. válaszadó összemosta a vicc tipikus szereplőinek megnevezését az őket megnevező névtípusokkal.

Az I. rész 2. kérdésével egyrészt annak egyértelműsítése volt a célom, hogy a válaszoló valóban tudja-e azonosítani az általa gyakorinak vélt névtípust, másrészt pedig a prototipikus nevek előhívására törekedtem. Viccekben gyakran előforduló, tipikus keresztnévként adták meg a következőket: *Móricka* (17), *Pistike* (11), *Béla* és *Józsi* (5). Ebben a kategóriában női névként egy-egy adattal a *Lujza, Mari* és *Gizi* is megjelent. Viccekben tipikusnak tartott családnév: *Kovács* (9), *Grün* (5), *Kohn* (4), *Szabó* (3), *Lakatos* (2); becenevek: *Móricka* (6), *Pistike* (7), *Józsi* (3), illetve egy-egy adattal a *Laci, Mari, Béla, Juliska, Feri, Tompika* és *Annácska*. Az onomasztikai ismeretek hiányosságaira utalhat, hogy a keresztnévi és a becenévi kategória példái a válaszokban erős átfedéseket mutatnak, azaz (legalábbis a vizsgálatomban részt vevők) a személynevek altípusait nem tudják egyértelműen elkülöníteni.

A vizsgálat II. részében viccekből törölt személynévi példákat kellett pótolni, a III. részben pedig az egyes névtípusok (családnév, férfi és női keresztnév) leggyakoribb egyedeire kérdeztem rá (Mit gondol, melyek a leggyakoribb családnévek / női keresztnévek / férfi keresztnévek Magyarországon?). Mivel ez utóbbi kérdéssor szorosan összefügg az I. résszel, az eredményeket itt mutatom be, de a válaszok közül csak a családnévvel (III/1. kérdés) kapcsolatos tanulságokat emelem ki. Az összefüggéseket az 1. táblázatban tüntettem fel.

1. táblázat: A családnevek vélt és valós gyakoriságának adatai

Pozíció	A leggyakoribb magyar családnevek (2020)	A leggyakoribbnak vélt magyar családnevek (III/1. kérdés)	A korpusz vicceiben leggyakrabban szereplő családnevek	A vicceken leggyakoribbnak vélt családnevek (I/2. kérdés)
1.	<i>Nagy</i>	<i>Kovács</i>	<i>Kovács</i>	<i>Kovács</i>
2.	<i>Kovács</i>	<i>Kis(s)</i>	<i>Kohn</i>	<i>Grün</i>
3.	<i>Tóth</i>	<i>Nagy</i>	<i>Grün</i>	<i>Kohn</i>
4.	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>	<i>Szabó</i>
5.	<i>Horváth</i>	<i>Tóth</i>	<i>Kolompár</i>	<i>Lakatos</i>

Válaszadóim tudása és tapasztalata a gyakori családnevekről (3. oszlop) szinte egybevágh a statisztika adataival (2. oszlop), csupán a gyakoriság sorrendje különbözik, illetve a statisztikában gyakori *Horváth* nem jelenik meg. Amikor azonban arra kérdeztem rá, hogy véleményük szerint melyek a vicceken gyakori családnevek (I/2. kérdés, 5. oszlop), már nem csupán a viselők száma volt a döntő: megjelentek olyan, az össznépszerűségben ritka, de egy-egy közösségben (pl. a zsidók között) gyakori (vagy annak vélt) nevek is (*Grün, Kohn*), melyek a magyar névközösségen belül etnonimaszerűen értelmezhetők. A példánygyakoriság és a sztereotipikus használat azonban nem minden csoport esetében függ egyértelműen össze, a sztereotipikus használatot befolyásolja a név vélt gyakorisága is, ahogy azt a *Lakatos* kapcsán is tapasztalhatjuk. Ez a név a cigányok körében nem kiugróan gyakori, mégis tipikus cigány névnek vélik, és a vicceken sztereotipikusnak és gyakorinak tartják, holott a vizsgált szövegekben igen ritkán jelenik meg cigány emberre utaló névként (a korpusz adatai szerint e funkcióban inkább a *Kolompár* áll).

4.2. A vizsgálat II. részében az elemzés korpuszából válogatott viccek hiányzó tulajdonnévi elemeit kellett pótolni. Az ehhez kapcsolódó kérdés a következő volt:

„Az alábbi viccekből hiányzik egy (néhány esetben több) név. Egészítse ki a szöveget úgy, hogy Ön szerint értelmes és humoros legyen! Ahol 1., 2. alakot adtunk meg, két különböző nevet kell megadnia. Ahová nem tud nevet beírni, hagyja ki!”

A vicceket úgy választottam ki, hogy a válaszoló olyan kulcsszavakat találjon benne, melyek a vicc altípusának meghatározását segíthetik (pl. *cigánygyerek, újgazdagék, unoka, iskola, rabbi, Rotschild*). Ügyeltem arra is, hogy a kiválasztott vicc a típusának lehetőleg ismert példája legyen, továbbá zárójelben megadtam azt is, milyen személynévtípust kell beírni (keresztnév, családnév, becenév). Az a), c), e), h) viccek a tipikus magyar férfira és fiúra vonatkozó névsztereotípiákat tartalmazták, a d) viccben különböző életkorú nőre utaló neveket kerestünk, a g), i) szövegekben cigány, a b), f) esetekben pedig jellegzetes zsidó családneveket kellett felismerni. A példákban dőlttel szerepelnek a kérdőívben kihagyott elemek.⁴

a) *Kovács* idézést kap az Adóhivaltól. Be kell mennie adóellenőrzésre. Amikor minden papírját átvizsgálták, az ellenőr udvariasan megkérdezi:

⁴ Bár alább a vizsgálatomban szereplő minden viccet bemutatok, a továbbiakban elsősorban a családnevekkel kapcsolatos elemzés eredményeinek bemutatására koncentrálok.

- Hívjunk önnek taxit?
 - Köszönöm, de kocsival vagyok – feleli *Kovács*.
 - Na, azt maga csak hiszi!
- b) *Grün* kivándorol Amerikába. Első dolga, hogy felkeresi régi barátját, *Kohnt* New York-ban. *Kohn* már öt éve él itt, biztosan ismeri a dörgést. Meg is találja, amint a Rotschild bankház tövében hot-dogot árul.
- Te, *Kohn* – kérdi tőle –, adnál nekem 200 dollárt kölcsön?
 - Nem.
 - Miért nem?
 - Megállapodtam Rotschilddal. Ő nem árul hot-dogot, én pedig nem adok kölcsön.
- c) – Szervusz, *Kovács*! Hogy vagy?
- Szervusz, *Szabó*. Régen láttalak...
 - Mit keresel itt a szemészetén?
 - Most mondtam. Régen láttalak. Most nem...
- d) Egy férfi felfigyelt az élelmiszerboltban egy nőre, aki egy három év körüli kislánnyal vásárolt. A süteményespult előtt elhaladva a kislány fánkot kért, de az anyja nemet mondott. A lányka erre elkezdett nyafogni és hisztizni, mire az anyja csendesen csak ennyit mondott:
- Jól van, *Mónika*, már csak a sor fele van hátra, már nem tart sokáig, mindjárt végzünk.
- Amikor a pénztárhoz értek, a kislány rágógumit akart, hiába. Újabb hiszti, az anyja erre is csendesen csak ennyit mondott:
- *Mónika*, öt perc múlva túl leszünk a pénztáron, aztán hazamehetsz, és alszol egy jót.
- A férfi, aki végignézte az egész bevásárlást, követte őket a parkolóba, és megszólította a nőt:
- Ne haragudjon, hölgyem, de végig figyeltem önöket, és meg kell mondjam, bámulatos amilyen türelemmel bántik a kis *Mónikával*.
- Mire az anyja:
- *Mónika* én vagyok. A kislányt *Timinek* hívják.
- e) Újgazdagék külföldön:
- A *Kovács* házaspár megtekinti a párizsi Louvre-t. A képtár idegenvezetője végigvezeti őket a termeken, és mindent elmagyaráz. A látogatás végén megkérdezi:
 - Ha valakinek van még kérdése, szívesen válaszolok.
- Kovácsné* jelentkezik:
- Mivel fényesítik a parkettot, hogy olyan szépen csillog?
- f) *Kohn* füstölt, főtt sertéscsülköt eszik egy vendéglőben. Jóízűen falatozik, amikor meglátja a rabbi, és ráförmed:
- *Kohn*! Tudod, hogy drágán megfizetsz ezért?
 - Tudom, rabbi – von vállat *Kohn*. – Láttam az étlapot.

- g) Két cigányzenész beszélget:
 – Hallottad, hogy meghalt az *Orsós Zsiga*?
 – Ne mondd! Aztán miben?
 – Hát abban a kék lajbiban...
- h) Idős hölgy kopogtat a tanári szoba ajtaján:
 – *Kovács Pistike* nagymamája vagyok. Szeretném elkérni az unokámat az óráról.
 – Lehetetlen. *Pistike* ma nem jött iskolába.
 – Hol van?
 – Az ön temetésén...
- i) Cigánygyerek hazamegy:
 – Édesanyám, a *Lakatos* az cigány név?
 – Az, fiam!
 – De jó, hogy mi *Kolompárok* vagyunk!

Az egyes viccek kiegészítésére 78 és 99 között volt a válaszok száma. A legkevesebben a b)-vel és c)-vel jelölt (az egyik zsidókra és egy átlagos magyar férfira vonatkozó) viccet tudták kiegészíteni, a legtöbben pedig az i)-vel jelöltet egészítették ki, azaz tipikus(nak gondolt) cigány családneveket véltek a szövegben felismerni.

Az a), c), e), h) (tipikus magyar férfit vagy fiút megnevező) viccekben válaszadóim a következő kiegészítéseket tették (az említések mennyiségének gyakorisági sorrendjében): *Kovács, Szabó, Kis(s), Nagy, Tóth*. A III/1-es kérdésre (Ön szerint melyek a leggyakoribb családnevek?) ugyanezeket a neveket írták, csak eltérő gyakorisággal: *Kovács, Kis(s), Nagy, Szabó, Tóth*. Amikor tehát konkrét szöveggörnyezetben kellett felidézni tipikus magyar családneveket, a nevekről való (gyakoriságot érintő) elméleti tudás felülíródik: *Kovács* és *Szabó* áll párban, nem pedig a leggyakoribbként megnevezett *Kovács* és *Kis(s)*.

Érdekes eredményeket hozott a h)-val jelölt vicc, melynek felismerését a forgatókönyv számos eleme (*nagymama, iskola, temetés, hiányzás*) is segítette, mégis meglepően kevesen adták meg az eredeti viccben szereplő névkombinációt (*Kovács Pistike*). Ebben a szövegben jeleztem, hogy először egy család- + keresztnév kombinációt, majd egy keresztnévi vagy becenévi elemet kell behelyettesíteni. Az első részhez írt megoldások a gyakoriság sorrendjében: *Kovács Pistike, Kovács Pisti, Kiss Pista, Kovács Móricka, Kovács István, Kiss Pistike, Kiss Béla, Horváth Lajoska, Kiss Petike, Kovács Laci, Kovács Bélus*. Megjelentek azonban (a vizsgált viccek szövegében igen ritka, a vizsgált 9000 viccből álló korpuszban mindössze két esetben előforduló) női névkombinációk (pl. *Kovács Noémi, Kovács Pirike, Kovács Vica, Kiss Gizike, Nagy Vivike, Kertész Erzsike, Kiss Pirike*), sőt etnonimikus használatú családnevek is (*Grósz Móricka*). A neveknek e nagy változatossága arra utalhat, hogy a kontextus támogató erejével sem volt egyértelmű a vicc típusának meghatározása, sőt a női nevek nagy száma azt sugallja, hogy magának a forgatókönyvnek a felismerése sem.

A g) és i) a cigány nevekhez kapcsolódó sztereotípiák felismerésére vonatkozott. Mindkét esetben egyértelművé vált a vicc típusa a szituáció megadásakor, ami nagy segítséget nyújtott a névkombinációk megtalálásához (amire a válaszok relatíve nagy száma is utal). Az i) viccben egyértelműbb volt a puszta családnevi etnonimák megnevezése (az említések számának gyakorisági sorrendjében): 1. név: *Lakatos* + 2. név: *Kolompár / Orsós / Suha / Rafael / Kanalas / Rostás*; 1. név: *Orsós* + 2. név: *Lakatos / Kolompár / Rezes / Kalányos*; 1. név: *Oláh* +

2. név: *Kolompár / Lakatos / Orsós*. A *Lakatos* mindegyik kombinációban megjelenik, azaz a cigányokra igen jellemzőnek gondolják, azonban ezt sem a név csoporton belüli valós gyakorisága, sem pedig a korpusz cigányvicceinek névhasználati gyakorlata nem támasztja alá.

A tipikus cigány keresztnév kapcsán kizárólag férfinévi alakok jelentek meg a g) szövegben, amit feltehetően a kontextus és a forgatókönyv többi eleme (*cigányzenész, lajbi*) indukált: *Lakatos Apika, Lakatos Gazsi, Lakatos Osz, Kolompár Feri, Kolompár Gazsi, Orsós Dezső, Orsós Géza*. A *Gazsi* névalakot többféle családnévvel (*Kolompár, Lakatos, Lukács*) kombinálva is tipikusnak érezték válaszólim, a manapság divatos *Krisztofer* keresztnév (vö. FEKETE-NAGY-SIK 2013: 133, FÉNYES-KATONA 2015) pedig a *Pusoma* és az *Oláh* családnév mellett is megjelenik a tipikus cigányzenész neveként.

5. Összegzés. A vicc szövegtípusában a tulajdonnevek a forgatókönyv egyik elemeként jelennek meg. Vizsgálataim alátámasztották, hogy bár a keresztneveknél ritkábbak, azokhoz hasonlóan a családnévek is lényeges formai elemét, gyakran szövegindító formuláját jelentik a vicc sémájának. A családnévek viszonylagos nagy száma azonban nem társul igazi változatossággal: a 9000 vicc szövegében előforduló csaknem 700 adat csupán 21-féle családnévhez köthető. A prototipikus névhasználatnak a példánygyakoriság csak az egyik összetevője. A kérdőíves vizsgálat tanulsága szerint a sztereotípiává válás másik indukálója a név (vélt vagy valós) kötődése valamilyen (általában etnikai, ritkábban vallási vagy egyéb, például életkori vagy foglalkozáshoz kötődő) csoporthoz.

Korpuszom személyneveinek vizsgálata alátámasztja, hogy a családnévek elsősorban etnikai, a keresztnévek pedig egyéb csoportokhoz tartozásra utaló sztereotípiaként jelennek meg: a magyar viccekben az átlagos magyar férfit *Kovács*, a tipikus zsidó embert *Kohn*, a cigány férfit pedig leggyakrabban *Kolompár* néven említik. Míg a magyarokra és a zsidókra utalóan általában a gyakori, ezért tipikusnak tartott családnév is elegendő az etnokulturális kategorizáció és csoportképzés egyértelműsítéséhez, a cigányviccekben az etnikumjelölő (vagy annak tartott) családnév és keresztnév együttes használata egyértelműen erősíti a sztereotípiaképzést. Ezt a megállapítást mind a korpusz elemzése, mind pedig a viccek névhasználatával kapcsolatos kérdőíves kutatás eredményei alátámasztják.

Felhasznált forrás

Kun Ákos 2005. *Viccek, humoreszkek, anekdoták* 1–2. K. n., h. n. <http://mek.oszk.hu/03500/03556/pdf>

Hivatkozott irodalom

ALLEN, IRVING LEWIS 1983. Personal Names that Became Ethnic Epithets. *Names* 31: 307–317.

FARKAS TAMÁS 2003. Név és névváltoztatás – vicc és valóság. *Névtani Értesítő* 25: 153–160.

FARKAS TAMÁS 2012. Jewish Name Magyarization in Hungary. *AHEA E-Journal* 5. <http://ahea.net/e-journal/volume-5-2012/28>

FARKAS TAMÁS 2013. A nevek humora. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszíni humor*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 131–139.

- FARKAS TAMÁS 2015. Changing Names as Abolishing the Difference. Personal Names as Ethnic Symbols, Characteristics of Surname Changes and the Magyarization of Surnames in Hungary. *Léttünk* 45/3: 27–39.
- FEKETE-NAGY MANCI – SIK ERNŐ 2013. Keresztnevek a célkeresztben. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Egyenlőtlenség és polarizálódás a társadalomban*. TÁRKI Monitor jelentések 2012. TÁRKI, Budapest. 128–133.
- FÉNYES CSONGOR – KATONA ESZTER 2015. Állandóságok és változások – keresztnevek társadalmi jelentései. In: SZÍVÓS PÉTER – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY szerk., *Jól nézünk ki (...?)! Háztartások helyzete a válság után*. TÁRKI Monitor jelentések 2014. TÁRKI, Budapest. 214–221.
- HÁMORI ÁGNES 2017. Diskurzusműfaj, séma és forogatókönyv: a „vice” műfaj sémájának jellemzői és kiépülési dinamikája a társas interakciókban. *Magyar Nyelv* 113/3. 311–329. <https://doi.org/10.18349/magyarnyelv.2017.3.311>
- KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfinevek. A magyar nyelv kézikönyvei* 16. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- LAWSON, EDWIN D. 1996. Personal Name Stereotypes. In: EICHLER, ERNST et al. eds., *Namenforschung / Name Studies / Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / An International Handbook of Onomastics / Manuel international d’onomastique*. HSK. 11.1–2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 2: 1744–1747.
- SLÍZ MARIANN 2013. *Rúth Ronda* és *Phil O’Dendron*. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA szerk., *Sokszínű humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.
- SLÍZ MARIANN – P. TÓTH TEODÓRA – FARKAS TAMÁS 2018. Családnév és etnikai kategorizáció. A magyar családnév kategóriája az anyaországban és kisebbségi helyzetben. *Névtani Értesítő* 40: 53–75. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2018.3>
- TAKÁCS JUDIT 2018. A kategóriaalkotás és sztereotipizáció vizsgálata viccek keresztnévanyaga alapján. In: NEMESI ATTILA LÁSZLÓ – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA – BARTA PÉTER szerk., *Humorstílusok és -stratégiák. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 204. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 376–388.
- TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–131.
- TAMÁS ÁGNES 2013. Nemzetiségi sztereotípiák és a humor eszközei a 19. század második felében. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUSZANNA szerk., *Sokszínű humor. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 121–130.
- TAMÁS ÁGNES 2014. *Nemzetiségek görbe tükörben. 19. századi nemzetiségi sztereotípiák Magyarországon*. Kalligram Kiadó, Pozsony.
- TAMÁS ÁGNES 2015. Névmagyarosítás, személy- és földrajzi nevek az élclapokban a tiszzaeszlári vérvád időszakában (1882–1883). *Névtani Értesítő* 37: 157–168.
- VÁRADI LUCA 2012. Előtanulmány a roma családnévek diszkriminációteszteléséhez való kiválasztásához. In: SIK ENDRE – SIMONOVITS BORI szerk., *A diszkrimináció mérése*. E-tankönyv. ELTE TáTK, Budapest. 236–244.

TAKÁCS JUDIT

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-0893>Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

JUDIT TAKÁCS, Characteristics of surname use in jokes

The study examines the characteristics, use, context, and circumstances of Hungarian surnames used in jokes from the formation of stereotypes. The paper hypothesizes that surnames are an essential element of the jokes. In fact, in these types of texts, the new meanings associated with a name allow it to move towards typical names or stereotypical use (by separating it from its original use and context). Research is based on a corpus of almost 9000 jokes and a questionnaire survey of 102 people based on the corpus. Although surnames are common in the Hungarian jokes examined, their large number and frequency do not mean they are varied. The 700 examples within the 9000-joke corpus only contain 21 different family names. An examination of the surnames and first names in the corpus confirms that more surnames that appear in jokes are primarily ethnic, while first names denote stereotypes of belonging to other groups: in jokes, the average Hungarian man is called *Kovács*, the typical Jewish man *Kohn*, and the typical Romani man is most often *Kolompár*. In the case of jokes featuring Hungarian and Jewish men, the surname, which is generally considered common and therefore typical of Hungarians and Jews, clarifies ethnocultural categorization and group formation. However, in jokes that feature Romani men, using an ethnic signifier or the frequent combined use of a signifier and a surname (considered as such) and a first name also reinforce stereotyping.